

Kuka puolustaa sosiaalista – sosiaalinen varhaiskasvatuksessa

Kaarina Ranne

Tarkastelen seuraavassa artikkelissani sosiaalisen todentumista varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvatus on lapsen elinpiirissä ikävuo-
sien 1–8 aikana tapahtuvaa kasvatuksellista vuorovaikutusta. Toimijoi-
na ovat lapsen elinpiirissä olevat lapsen vanhemmat/hooltajat, institu-
tiot päivähoidosta alkuopetukseen ja myös lapsen elämään vapaa-ajalla
vaikuttavat toimijat. Keskityn tässä katsomaan varhaiskasvatusta lap-
sen, lapsen vanhempien ja institutionaalisten toimijoiden kannalta.

Sosiaalisella ymmärrän tässä muun muassa vuorovaikutusta kahden
tai useamman osapuolen välillä. Sosiaalinen toteutuu tasavertaisessa
dialogissa, jonka seurauksena kaikki dialogiin osallistuneet ovat joten-
kin muuttuneita, toisia, toisenlaisia toteutuneen vuorovaikutuksen seu-
rauksena. Sosiaalinen on osallisuutta johonkin tai jostakin, ja sen vasta-
kohtana on ulkopuolisuus ja äärimmäisessä tapauksessa syrjäytyminen.
Sosiaalinen toteutuu usein eräänlaisessa välimaastossa, virallisen ja
epävirallisen rajapinnalla. Tässä artikkelissa käsiteltävien kasvatuskump-
panuus- ja kasvatusvuorovaikutus-käsitteiden kautta pyrin todentamaan
sosiaalista.

Uusliberalismi, kasvatus ja koulutus

Uusliberalistisen ajattelun mukaan (Hilpelä 2004.) yhteiskunnassa on olemassa mm. koulutuksen markkinat. Kyseisillä markkinoilla koulutusta tarjoavat oppilaitokset kohtaavat ”asiakkaansa”. Ääritapauksessa yhteiskunnalla ei näillä markkinoilla ole mitään sananvaltaa. Eräs uusliberalistisen politiikan piirre on julkistetut koulujen rankkaukset. Hyviksi rankatuissa kouluissa on odotettavissa asiakastulva.

Oppilaille pitää järjestää pääsykoe, joka takaa oppilaiden hyvän lähtötason. Toisin sanoen asiakkaiksi pyrkivät kilpailevat koulupaikoista. Ja kuitenkin oppivelvollisuuslain mukaan kaikilla tiettyyn ikäluokkaan kuuluvilla on sekä oppivelvollisuus että sen myötä oppimisen oikeus.

Uusliberalistista ajatuskulkua jatkaen: Kilpailun sävyttämässä ympäristössä koulutus on sijoitus. Sijoitukselle on saatava hyvä tuotto. Koulutettavasta tulee tuote, jota myydään markkinoilla. Koulutettava ei ole itse itselleen päämäärä, vaan hän on väline menestyksen haussa.

Edellä kuvaamani tilanne on visio uusliberalistisen koulutuspolitiikan seurauksista. Varhaiskasvatuksen piiriin kuuluvat esiopetus ja alkuopetus ovat myös osa koulutuspolitiikkaa. Uusliberalistisesta koulutuspolitiikasta nousee monia kysymyksiä.

- Koskevatko uusliberalistiset mekanismit yltiöyksilöllisine pyrkimyksineen varhaiskasvatusta?
- Onko varhaiskasvatuksen työntekijä toteuttaessaan työtehtäväänsä erillinen ja irrallinen ympäröivästä kulttuurista?
- Voivatko varhaiskasvatusta toteuttavat instituutiot tarjota perusteltua vastavoimaa uusliberalistisille ilmiöille?
- Kuka tai mikä puolustaisi sosiaalista varhaiskasvatuksessa?

Refleksiiviseen moderniin aikaan liittyvät globaalit uhkakuvat, työmarkkinoiden rakenteelliset muutokset ja kilpailuhenkisyiden lisääntyminen ovat väistämättä myös varhaiskasvatukseen vaikuttavia, epävarmuutta ja riskejä lisääviä tekijöitä. Ydinperheen, suvun ja naapuruston merkityksen väheneminen ja traditioiden murtuminen edistävät myös lasten ja

nuorten yksilöllistymistä. Sosiologi Ulrich Beck (1994) näkee yksilöllistymiskehityksen merkittävänä elämän hallinnan ongelmatekijänä. Anthony Giddens (1988) pitää yksilöllistymiskehitystä, paradoksaalista kyllä, eräänlaisena puitteista riisumisena. Tällaista puitteista riisumista kuvaa esimerkiksi vanhempien uusavuttomuus, jota siis tästä näkökulmasta katsottuna ei nähdä yksilöistä johtuvana vaan yhteiskunnan rakenteiden, niiden muuttumisen ja murtumisen seurauksena. Sosiaalipedagogisen ajattelun mukaan voidaan puhua kulttuurisesta deprivatiosta, puutostilasta. (Viitattu teoksessa Ranne et al. 2005.)

Yhteiskunnassa vallitsevat arvot määrittävät instituutioiden toimintatapojen ehtoja. Toimivatko instituutiot niin, että ne voivat asettaa rajoja äärimmäiselle yksilöllistymiskehitykselle, on kasvatuksen ja koulutuksen parissa työskentelevien ydinkysymyksiä.

Mira Karalahti Helsingin yliopistosta tekee tutkimusta koululaisista erilaisissa oppimisympäristöissä helsinkiläisissä kouluissa. Hän tutkii opiskeluympäristön laadun ja kouluympäristöisyyden välisiä yhteyksiä. Jo nyt saadun aineiston perusteella hän on saanut tuloksia, että kouluuyhteisön turvallisuus ja koulujen sosiaalinen ulottuvuus tukevat oppilaiden positiivisen kouluasenteen syntymistä. (Karalahti 2006.)

Ajankohtaiseksi kysymykseksi varhaiskasvatuksen kannalta nousee teema ”kuka puolustaa sosiaalista”?

- Asettavatko varhaiskasvatuksen linjaukset ja varhaiskasvatuksen instituutiot rajoja yksilöllistymiskehitykselle?
- Puolustavatko varhaiskasvatuksen valtakunnalliset ja kunta-kohtaiset linjaukset sosiaalista?
- Onko sosiaalisen puolustaminen ylipäättään tarpeen?
- Onko sosiaalisen puolustaminen mahdollista vai taistellaanko tuulimyllyjä vastaan?

Kysymykset palautuvat varhaiskasvatuksen käytäntöihin: varhaiskasvatusta toteuttavien instituutioiden, päivähoidon, esiopetuksen, alkuopetuksen kulttuurisiin, yhteisöllisiin ja pedagogisiin toimintatapoihin. Kysymykset fokuoituvat ko. työyhteisöjen työntekijöiden omaksumaan ja

noudattamaan ammatilliseen lähestymistapaan ja vallitsevaan toimintakulttuuriin.

Kasvatuskumppanuus varhaiskasvatuksessa

Suomen perustuslaki sanoo, että lasten tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Palvelujen käyttäjien osallisuutta korostetaan kuntalaissa, sosiaali- ja terveydenhuollon valtakunnallisissa laatusuosituksissa sekä laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. Asiakslaki puhuu asiakaslähtöisyydestä. Päivähoidon ”liturgiassa” on pitkään puhuttu lapsilähtöisyydestä. Varhaiskasvatuksen linjausten mukaan peruseriaatteena on, että lapsen näkemykset otetaan huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.

Seuraavassa olen poiminut varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista kohtia, jotka puhuvat nimenomaan sosiaalisen puolesta, sosiaalisen, jolla ymmärrän pelkän yksilöpsykologisen näkökulman huomioon ottamisen lisäksi sosiaalisen kontekstin huomioon ottamista yksilön kasvatusta- ja hoitotapahtumassa. Sosiaalinen konteksti rakentuu eri tasoilla: mikrotasolla sosiaalinen konteksti on lapsen ydinperhe, mesotasolla se on lapsen asuinympäristö, sukulaiset, naapurit, kaverit ja makrotasolla yhteiskunta ja sen tarjoamat mahdollisuudet ja asettamat reunaehdot.

Varhaiskasvatuksen valtakunnallisten linjausten mukaan kasvatuspäämääränä on tasapainoisesti ja riittävän syvällisesti ohjata lasta toisaalta henkilökohtaisen hyvinvoinnin edistämiseen ja toisaalta toiset huomioon ottavaan käyttäytymiseen ja toimintaan. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2003.)

Varhaiskasvatuksen merkittäväksi osaksi on varhaiskasvatuksen perusteissa mainittu lapsen vanhemmat. Perusteissa on kirjattu vanhempien ensisijainen kasvatusoikeus ja -vastuu. Vanhempien oikeudesta mainitaan heidän oikeutensa osallistua kodin ulkopuolisen varhaiskasvatuksen arviointiin ja -suunnitteluun.

Henkilöstön oikeuksista puolestaan mainitaan mm. oikeus yhteistyöhön eri ammattiryhmien kanssa. Tässä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa eri ammattiryhmien edustajat tuovat oman tieteenalansa, koulutuksensa ja asiantuntemuksensa lapsen hyvinvoinnin tukemiseen.

Henkilöstön tehtävänä on tukea vanhemmuutta ja tarvittaessa ohjata lapsiperheiden palvelu- ja tukijärjestelmien käyttöön. Varhaiskasvatuksen olennaisena osana nähdään lasten, varhaiskasvatuksen henkilöstön ja vanhempien kasvatuksellinen kumppanuus.

Kasvatuskumppanuus on termi, joka varhaiskasvatuksen linjauksissa on ensimmäistä kertaa ilmaistu selkeästi. Kasvatuskumppanuudessa yhdistyvät lapsen kahden tärkeän sosiaalisen kontekstin, ydinperheen/vanhempien/huoltajien ja varhaiskasvatuksen ammattikasvattajien tiedot ja taidot.

Siirtymä asiantuntijakeskeisyydestä tasavertaiseen kumppanuuteen on huikea. Se ei varmaan voi tapahtua käden käänteessä. Vanhasta kulttuurista luopuminen on aina vaikeaa, uuteen siirtyminen tuottaa myös vastustusta. Siirtyminen uuteen on mahdotonta, ellei kasvattajayhteisö ja sen yksilöt reflektiivisellä tasolla pohdi, mitä kasvatuskumppanuus meille ja minulle merkitsee. Tärkeää on myös rakentaa toiminnallisia malleja kasvatuskumppanuuden hyväksi käytännöiksi. (Esim. vanhempien illat) Tasavertainen kumppanuus vanhempien kanssa ei voi myöskään toteutua ellei lapsesta huolehtiva yhteisö noudata tasavertaisuuden periaatetta oman henkilöstönsä keskuudessa. (Alanko-Nuikkinen 2005.)

Valtakunnallinen varhaiskasvatuksen suunnitelma luo linjausta kuntakohtaisille varhaiskasvatussuunnitelmille. Kuntakohtaiset suunnitelmat taas luovat linjaa yksikkökohtaisille suunnitelmille. Keskeisenä tavoitteena on, että yksittäiselle yksikölle muokattavien tavoitteiden laadintaan, toteuttamiseen ja arviointiin osallistuu koko henkilöstö. Tämä on uutta esim. päiväkotien piirissä, jossa perinteisesti lastentarhanopettajan vakanssilla olevat ammattihenkilöt ovat vastanneet suunnittelusta ja kasvatuksellisten tavoitteiden asettamisesta. Päiväkodit ovat yllättävän pitkään pitäytyneet vanhaan hierarkisen mallin mukaiseen, ositettuun työ-

hön. Tosin jo 1980-luvulla Anneli Niikko nosti esille dialogisen kasvatustuorovaikutuksen idean.

Koko henkilöstön keskinäisen tuorovaikutuksen lisäksi varhaiskasvatustsuunnitelman täytäntöönpanossa edellytetään tuorovaikutteista yhteistyötä vanhempien, lasten ja eri yhteistyötahojen kanssa.

Kasvatusttuorovaikutus varhaiskasvatustksessa

Aivan hiljattain on julkaistu varhaiskasvatustksien asiantuntijoiden artikkeleja sisältävä kirja *Kasvatusttuorovaikutus*. (Karila et al. 2006.) Se on merkittävä puheenvuoro varhaiskasvatustksien sosiaalisen yhteisöllisen kasvatustkulttuurin puolesta. Tekijät sanovatkin esipuheessaan, että kirja on syntynyt tarpeesta monipuolistaa kasvatusttuorovaikutustksien tarkastelua. Kirjan toimittajat toteavat, että kasvatustks on kulttuurinen ilmiö. Tästä on seurauksena, että eri aikoina kasvatusttuorovaikutus näyttäytyy eri tavoin. Yllättävän pitkään esim. suomalaisessa päivähoiton kulttuurissa kasvatustks on näyttäytynyt asiantuntijavaltana, joka painotetusti on ollut yhden ammattiryhmän hallussa.

Kasvatusttuorovaikutustksessa on tärkeää, miten yhteisö kokonaisuudessaan määrittää ja jakaa tulkinnat hyvästä kasvatustksesta. Tämä edellyttää henkilöstön yhteistä sitoutumista yhteisesti sovittuihin arvoihin ja toimintatapoihin. Jokaisen työyhteisön jäsenen on voitava tiedostaa kasvatustks toiminnan taustalla olevat arvot ja eettiset periaatteet. Tämä kaikki edellyttää työyhteisön yhteistä diskurssia ja sitä, että kaikki työntekijät ovat osallisia tässä tuorovaikutustksprosessissa. Edelleen tämä merkitsee avointa dialogia lasten kanssa ja aitoa tasavertaista kasvatustkskumppanuutta vanhempien kanssa.

Sosiaalipedagogisen ajattelun mukaan oppimisen ydinkokemuksena on yksilön osallistuminen yhteisön toimintaan. Osallisuuden kokemus on syvältä luotaava tapahtuma, jossa yksilö osallistuu aktiivisesti sosiaalisen yhteisönsä käytäntöihin ja näin rakentaa identiteettiään suhteessa yhteisöön.

Mikäli yhteinen oppiminen nähdään yhteisten merkitysten rakentamisen prosessina, tulevat sosiaalinen vuorovaikutus ja keskinäinen diskurssi tärkeiksi yhteistä toimintakulttuuria muokkaaviksi tekijöiksi. Tällöin, sosiaalipedagogisen näkemyksen mukaan, kaikkien kasvatustapahtumaan osallistuvien omat kokemukset ja kiinnostuksen kohteet nousevat keskiöön ja yhteiseen tarkasteluun. Kasvatusvuorovaikutuksen kautta varhaiskasvatuksen työyhteisöt tarjoavat parhaimmillaan puitteet jäsentensä kognitiiviseen, sosiaaliseen ja emotionaaliseen kehitykseen, jotka kaikki edistävät ammatissa kehittymistä. (Karila et al. 2006, 39–44.)

Puhuttaessa työntekijöiden ammatillisuudesta ja ammatinhallinnasta varhaiskasvatuksen kontekstissa, kehittämiskohteiksi nousevat erilaisten osaajien (eri koulutusammattaja edustavien) yhteisvaikutus ja vastavuoroisuus. Kun ammatillisuuden kehittämisen lähtökohtana on – toisin kuin hierarkisesti määrittyneissä valtasuhteissa – koettu vastavuoroinen yhteisyys, keskeiseksi nousee prosessi, jossa merkityksiä ja työnjakoon nousevia kysymyksiä tarkastellaan yhteisten ja yksilöllisten mielekkyykokemusten kautta. Jokaisella työprosessiin osallistuvalla on oma näkökulmansa. Tärkeää on luoda työyhteisössä eri näkökulmia edustavien työntekijöiden välistä keskustelua ja dialogia. Oleellista sosiaalisen toteutumisen kannalta on rakentaa varhaiskasvatuksen ympäristöä, jossa syntyy ammatillisuutta ja osaamista kehittävää vastavuoroista yhteisyyttä, dialogia ja osallisuutta.

Yhteenvetona voidaan todeta, että varhaiskasvatus ei toteudu umpiossa, vaan yhteiskunnassa vallitsevat arvolähtökohdat ja toimintamekanismit vaikuttavat siihen, sen työntekijöihin, vanhempiin ja lapsiin. Sosiaalista ei voi istuttaa varhaiskasvatukseen yhteiskunnan ilmiöistä erillisenä asiana. Varhaiskasvatuksen työntekijöiden on hyvä armahtaa myös itseään, kun sosiaalinen ei toteudu aina ihanteellisesti. Parhaimmillaan sosiaalinen ilmenee suotuisassa, kaikkien varhaiskasvatusta toteuttavien ammattien edustajien keskinäisessä kasvatusvuorovaikutuksessa ja aidossa kasvatuskumppanuudessa työntekijöiden ja lasten vanhempien kesken

Lähteet

- Alanko-Nuikkinen, M.* 2005. Kasvatuskumppanuus perhepäivähoidon toimintaympäristössä. Pori: Satakunnan ammattikorkeakoulu.
- Hilpelä, J.* 2004. Uusliberalismi kasvatustieteessä. Alustus kasvatustieteen päivillä Helsingissä 2004.
- Karalahti, M.* 2006. Suullinen esitys sosiaalipolitiikan päivillä 27.10.2006.
- Karila, K. & Alasuutari, M. & Hännikäinen, M. & Nummenmaa, A. R. & Rasku-Puttonen, H.* (toim.) 2006. Kasvatusvuorovaikutus. Tampere: Vastapaino Oy.
- Ranne, K. & Sankari, A. & Rouhiainen-Valo, T. & Ruusunen, T.* 2005. Sosiaalipedagoginen ammatillisuus. Madsenin kukasta toiminnan tulppaaniksi. Satakunnan ammattikorkeakoulu. Sarja D. Muut julkaisut 1/2005. Pori: Satakunnan ammattikorkeakoulu.
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet* 2003. Stakes, oppaita 56. Helsinki: Stakes.